

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
ОДБОР ЗА ОНОМАСТИКУ

ОНОМАТОЛОШКИ
ПРИЛОЗИ
XXVI

Примљено на VIII скупу Одељења језика и књижевности, од 26. новембра 2019. године, на основу реферата Александра Ломе, редовног члана САНУ, Слободана Реметића, редовног члана АНУРС, и др Јованке Радић, научног саветника у Институту за српски језик САНУ

У р е ђ и в а ч к и о д б о р

Александар Лома, редовни члан САНУ, проф. др Мато Пижурица, др Јованка Радић, научни саветник у Институту за српски језик САНУ (секретар Уређивачког одбора), и Слободан Реметић, редовни члан АНУРС

Г л а в н и у р е д н и к
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

Б Е О Г Р А Д
2 0 1 9

АЛЕКСАНДАР ЛОМА

НА ИМЕНОСЛОВНИМ ВРЕЛИМА VIII Осврт на нова издања старосрпских извора¹

Сџари српски архив, изд. Филозофски факултет у Београду, Филозофски факултет у Бањој Луци, Филозофски факултет у Источном Сарајеву и Међуопштински историјски архив у Чачку, књ. 16, уредник Дејан Јечменица, Београд 2016.

У шеснаестој књизи ССА главни одељак *Дијломајичка грађа* садржи нова издања писма краља Душана млетачком дужду Франческу Дандолу (К. Митровић и М. Кисић Божић, 9–19), разрешнице краља Стефана Душана за Дубровчанина Лампрету Менчетића (Д. Јечменица, 21–28), повеље цара Душана о поклону Ливаде и Палиокометице Хиландару (А. Фостиков, 29–56), хрисовуље цара Уроша кесариси Јерини (Б. Зарковић, 57–72), хрисовуље истога цара Великој Лаври Св. Атанасија (М. Штетић, 73–84), писма Страцимира и Ђурђа Балшића Дубровчанима о златном појасу (М. Премовић, 85–93), повеље деспота Угљеше духовнику кир Данилу о цркви Св. Арханђела код Габрова (В. Петровић, 95–104), двеју повеља браће Драгаша манастиру Св. Пантелејмона (С. Божанић, 105–118; Г. Бојковић, 119–139) и повеље патријарха Никодима за Карејску ћелију (М. Копривица, 141–157). Рубрика *Прилози српском дијломајару* заступљена је радом М. Шуице под насловом „Један прилог тумачењу експозиције повеље монахиње Евгеније Дечанима из 1397“ (161–171).²

Са гледишта ономастичара у овој књизи најзанимљивије су повеље које дају топопономастичку грађу. Безмало сва је са македонског терена.³

¹ Уп. ОП XVII 459–474, XVIII 457–471, XIX–XX 743–754, XXI 429–433, XXII 741–754, XXIII 531–534, XXIV 247–251.

² Реч је о пасусу важном за историју онога времена, који је различито интерпретиран; аутор, свакако с правом, даје предност преводима Димитрија Богдановића и Милице Грковић.

³ Изузетак је топоним *Браина*, данас албанско село у жупи Лаб код Подујева (Урошевић 1975: 15), посведочен посредством имена тамошње Богородичине цркве: **И цр(ь)ковъ прѣчистаѣ Браинска** 123₁₅, 125₁₆, која је данас у рушевинама (М. Ивановић, ЗК 402). Црква се нешто раније помиње као „Пречиста Браинаса“ у повељи цара Уроша 1355–1371, који ју је даровао Пантелејмону, а Дејановићи овде потврђују тај дар. Непосредне помене имена села

На првом месту треба истаћи један нов историјско-географски налаз. Међу поседима ћесара Прељуба које је 1357. цар Урош потврдио његовој удовици Јерини помиње се село **тѣмоино**,⁴ за које је С. Ћирковић помишљао да би могло бити *Томино село* код Кичева, али га издавач овде, језички и географски убедљиво, идентификује са селом *Мојно* између Битоља и Прилепа.⁵ Зарковићева идентификација може се поткрепити и првим следећим поменом истог села, у дефтеру Тиквешке нахије из 1570–1573, где му Александар Стојановски (1982, 441) чита име као као *Иѣмојно*, што је транскрипција арапске граfiје за *Тмојно*. Можемо, дакле, са сигурношћу рећи да се ово село у XIV–XVI веку звало *Тмојно*, што се потом, опадањем првог елемента у почетној сугласничкој групи, упростило у *Мојно*. Данашњи лик први пут је посведочен у турском документу из 1669, како нам преноси Љубица Станковска, која наводи из Стојановског и ранији помен са *ѣ*, али га занемарује у корист свога тумачења овог топонима, које полази од његове позније форме, изводећи га елипсом од **Мојно село*, где би први члан био присвојни придев на *-ѣн-* од личног имена *Мој*, скраћеног од *Мојислав*, *Мојмир*.⁶ Старосрпска потврда коју је препознао Зарковић потврђује исправност читања „Итмојно“ у турском попису и обесмишљава сваку етимологију која би полазила од присвојне заменице **тојѣ*. У истом делу Македоније, јужно од Мојна близу грчке границе, има село *Живојно*, чије се име изводи од ЛИ *Живој(е)*.⁷ Наоко је *Тмојно* паралелно образовање, али за лично име **Тѣтоје* (од **тѣта* ‘тама’?) нема паралела. На месту Мојна археолошки је утврђено значајно античко насеље (Микулчић 1970), па се може радити и о одразу неког предсловенског топонима.

Проблеми при ишчитавању старосрпских именских ликова срећу се и у овој књизи ССА. Словенски етници на **-jane*, првобитно назалне основе, трпели су у својем морфолошком развоју утицај *o-* и *i-*основа, што њихову

Бра(ј)ина у средњем Лабу имамо у тур. дефтерима Области Бранковића из 1455, 1477. и 1478: „*Брајин браѣп* = Браина (ср. Лаб), исправно: Брајина“ (Пешикан 1984: 28).

⁴ Тако према приложеном снимку повеље, која је сачувана у оригиналу. У Зарковићевом издању пише **тѣмоиноѡ**, свакако стога што је над задњим делом речи натписано једно ѡ, но исти натписани знак стоји и над речима **что** (двапут) и **кѣасно** у првом реду, код којих га је издавач, свакако с правом, игнорисао.

⁵ Он, додуше, пише *Моино*, што може збунити; званични облик је *Мојно*, тако у ИМ, а и на македонској „Википедији“, а да му име заиста тако гласи у народном говору најбољи сведок је Јордан Трифуновски (1998: 127 д.), који је свих 208 села у прилепско-битољској котлини, укључујући и ово, обишао у току 1951–1957. године.

⁶ Станковска 1995: 204–205, где разматра још топониме *Мојанци* (два села, једно у кочанском, друго у скопском крају), по њој од ЛИ *Мојан*, као и *Моин* код Ђевђелије, које изводи од личног имена *Моин* (**Мој-инѣ*), тако и у Станковска 2002: 259.

⁷ Скок 1933: 214, уп. Станковска 1995: 102. По Скоковом сведочанству, поред средњег рода *Живојно* користио се и лик женског рода *Живојна*, који Станковска једини наводи, док је у ИМ и на „Википедији“ *Живојно*, како пише и Трифуновски 1998: 99–101.

старосрпску промену чини доста варијабилном. У двама повељама које су Дејановићи издали светогорском Пантелејмону међу даровима манастиру наводи се село Мокране или Мокрани, оба пута у акузативу. У повељи из 1376/7. чита се **принашаемо ... с(е)лѡ Мокрани ... и земљу Лендиновѣ к Мокраномъ** 107¹²⁻¹⁴, а у оној из 1377–1380. ... **приложисмо ... село прѣво Мокране и селище Црѣвица и селище Макрѣево. И село Борисѡво и село Збѡво и село Гаврѡво и село Наподѣ** 124²⁰⁻²¹. За облик акузатива множине Мокрани аналогije пружају Бањска повеља: **поуѣтъ, кои гредѣ оу ѡсоани** (номинатив је ту такође **ѡсоани**) и дубровачки акт из 1461: **дати за не дѣшѣ ѣ две црѣкве половинѣ ѣ дечани а половинѣ ѣ баньскѣ**;⁸ то -и може се изводити из акузатива мушких *i*-основа типа стсл. **люди** од **людѣ** или из акузатива мушких непалаталних *o*-основа на *-у типа стсл. **ѣаби** према номинативу **ѣаби**. Акузатив Мокране у другој повељи очито је новији лик са наставком *-ѣ палаталне *o*-основе (стсл. **мѣжа** асс. рl. од **мѣжи**), пренесеним на непалаталну *o*-основу, како је то случај и у савременом српском (асс. рl. **грађане** према пот. **грађани**). Како је име тачно гласило у другој половини XIV в. на датом терену, тешко је рећи; савремени лик не помаже, јер је у њему у међувремену дошло до замене суфикса (**Мокрино** у општини Ново Село, на подручју десног тока реке Струмице, стр. 116). За номинатив се понајпре може узети ***Мокрани**, са издавачем прве повеље,⁹ док издавач друге пишући **Мокрање** (133) занемарује како ту ранију повељу, тако и правопис оне коју издаје; наиме, у њој се група **ње** не предаје са **не** него са **ниѣ**, што се види већ из речи којом повеља почиње **пониѣже** (тако у оба преписа!).¹⁰

Писање *Raxie* уместо *Rasciae* објашњено је на стр. 16 инверзијом *sc > cs > x*,¹¹ но треба скренути пажњу да је у млетачком (*vèneto*) то алтернативна графика за *-sia*, нпр. *Venexia* поред *Venesia* [ve'nesja].

Име дубровачког пословног човека *Lampre de Mençe* посрбљено је као **Ламѣра** Менчетић (21 дд.), но старосрпски лик посведочен у Душановој разрешници био је **Ламѣрѣ, -ѣте** (РКС 2: 4) по консонантској промени, овде у дативу **Ламѣрѣтеви** (23).¹² Доцније су антропонимске изведенице на *-ѣ,

⁸ Пуцић 2: 135°, стр. 117. Овим другим примером може се допунити наше разматрање у Лома 2013: 260, § 5.5.

⁹ Уп. у њој датив множине *o*-основе **мокраномъ**.

¹⁰ Вероватно се повео за именом села **Мокрање** код Неготина (данашњи лик чита се већ у турском попису из 1560, Боянич-Лукач 1975: 210), које је једина средњег рода, можда секундарна (номинатив множине преузет од *i*-основа типа **l'ud-ъje*?).

¹¹ Иста графика у писму Дечанског истом адресату које је поново издато у ССА 15/2016: 11 остављена је без објашњења.

¹² Иста адаптација и у презимену *de Mençe* = **Менѣче-иѣ-иѣ**, где патронимско -иѣ предаје вредност предлога *de*; тип псл. ***дѣте, дѣте**. У старосрпском наставак датива -ѣви долази и код других консонантских основа, уп. у Бањској хрисовуљи **тѣмѣневи, вѣмѣневи**, заст., покр. **днѣви** (Лома 2013: 214).

данашње *Зубово*, близу македонско-бугарско-грчке тромеђе; Бугари пишу *Зѣбово* (раније *Зжбово*), пошто је у бугарском *зѣб* ‘зуб’, но то ће бити само вештачка булгаризација, док се у македонском, где апелатив гласи *заб*, чува изворни старосрпски лик са у. Код Срба је у средњем веку посведочено ЛИ *Зоѹвъ* (Грковић 1986: 100) и најлакше је претпоставити да се село прозвало *Зубово* по Србину, властелину који га је населио и/ли поседовао након што је овај део Македоније потпао под српску власт. Варијанта *Зубовци* (*Зѣбовце* асс. pl., 107₁₅) среће се још двапут на тлу данашње (Северне) Македоније, у окамењеном акузативу множине *Зубовце*, код Куманова и Гостивара.¹⁸ У струмичком крају, топоним *Зубово/Зубовци* биће у вези са међником тамошњег хиландарског поседа *Зубово крушије*, који се наводи у једном од четири до нас доспела преписа Милутинове хрисовуље Хиландару (MS 64 = ЗСПП 387), у којем се сматра додатком из времена Душанова краљевања (1331–1346, ЗСПП 364): *цѣркѣвъ свѣтаго Гѣѡргѣа, цѡ ѣстъ зидалѣ Бѣриславѣ на сѣлици Сѣѣвшѡри, сѣ виноградоѡмѣ и сѣ нивнѣѡмѣ и сѣ вѣсею ѡвласти цѣркѣве те: синѡѣѡ ѡтѣ Поѹпавниѡѹ по дѣлоѹ на локѡѹ и на Горѣниѡѹ, та на дѡѡѡмѣ и на Зоѹѡѡѡ Кѡѡѡѡниѣ низ ѡѣкоѹ ...*¹⁹ *до тѣрапа сѣѣѡѡскаго*. Веза би могла бити и директна (универбизација *Зубово Крушије* > *Зубово*?) и посредна, али је индикативно помињање српског имена у контексту омеђења: *сѣлишѣ Сѣѣшѡри*,²⁰ *сѣѣѡѡски ѡѣрай*. Идентификација селишта *Сѣѣшѡри* са селом *Шейшорово* у другој хрисовуљи којом је цар Душан потврдио Хрељине прилоге Хиландару а овога са данашњим *Шојуром* код Штипа (Живојиновић 2008: 211, нап. 36; уп. В. Петровић, ССА 13/2014: 27) са језичке стране је упитна; етимолошки, посреди је множина етничког имена *Сѣѣѡѡ* са румунским деминутивним суфиксом *-șor*, *-sor* (уп. Skok 1: 335), те би се језички (а и географски) топоним *Сѣѣвшѡри* пре могао повезати са селом *Сѣѣѡѡ(ч)иѡѡ*²¹ наведеним у хрисовуљи цара Уроша из 1361. (76₂₀), које се смешта у струмску област (83); било би то исто назвање: „Сѣѣѡѡчиѡѡ“, у две језичке варијанте, румунској на *-șori* и источнојужнословенској

¹⁸ Станковска 2003: 121–123, о селу код Куманова, чије се име помиње најпре у Водичничком поменику из XVI века (Новаковић 1875: 133). Исправно полазећи од личног имена *Зѣѡѡ*, она ту рефлекс *у* < **ѣ* означава као „дијалектен“, али као једину непосредну антропонимску паралелу наводи струс. *Зѣѡѡ*, не и старосрпске потврде.

¹⁹ Миклошич (MS l.c.) ту не региструје лауну на крају реда, где је по ЗСПП 387 могло бити обрисано око 16 слова.

²⁰ *Сѣѣвшѡри* се ако је конгруентно са *сѣлици* може схватити као локатив јединице *і*-основе или контраховани локатив јединице изведенице на *-ѣје* средњег рода, но овде пре треба претпоставити асиндетски номинатив.

²¹ Слово *ѡ* је према снимку натписано, што није регистровано у издању. У грчкој верзији повеље је τῆν Τρίλιστον (sic) (Соловјев/Мошин 1936: 204).

на -ишѣи < *-itji.²² Оно у шта нема сумње, јесте да у основи лежи етноним Срби, евентуално антропонимизован.²³

Село Црквица постоји и данас у северној Грчкој близу бугарске границе; и на грчком се звало Τσερβίστα до 1927, када је административно преименовано у Κολινόφυτο. Ту, као и у Црквице у зап. Бугарској између Њустендила и Благојевграда, пре него ли са патронимиком на *-itji имамо посла са изведеницом на *-išče, од зоонима *čьrvь ‘црв’, са прелазом чр- > цр- карактеристичним за српски који је ту био извршен до средине XIV века, и представља једну од црта којима се савремени македонски одваја од бугарског (мак. црв : буг. червей).²⁴ Треба нагласити да се по сведочанству исте повеље група Чр- на том терену у то време иначе чувала, о чему сведочи име реке Чрѣна).²⁵

Македонска Црквишѣа су занимљива јер се могу укључити и у причу о топономастичким траговима првих таласа словенског насељавања на Балкану. У некадашњем средишту лужичкосрпских територија налази се место које се немачки зове *Zerbst*, први пут поменуто 948. као *provincia Ciervisti*, а затим 1018. као град (*urbs*) *Zirwisti*. Неки су тај топоним тумачили као *Sьrbišče* ‘српско место’, што је немогуће са фонетске тачке гледишта а није много убедљиво ни са творбено-семантичке стране. Већина се приклонила тумачењу као *Čьrvišče и поистовећењу са глуж. *červiščo*, длуж. *cerviścho* ‘црвље гнездо’, што би пружало потпуну паралелу старосрпском Црквишѣа. Могли бисмо доћи у искушење да и ово име уденемо у сноп „изонима“ које се дају интерпретирати као трагови таласа сеобе који је, ако је веровати Порфирогениту, под царем Ираклијем довео Србе из „Некрштене“ или „Беле Србије“ у западну Македонију, где су се наводно населили око данашње Србије на Халиакмону-Бистрици, да би се убрзо потом покајали и вратили на север, а онда, прешавши Дунав код Београда, опет предомислили, те им је цар на крају допустио да се настане на подручју провинције Далмације.²⁶ Веродос-

²² То што је цркву у Србшорима, ако не Милутин, оно Душан као краљ дао Хиландару, док је Србчишта његов син 1361. даровао Великој Лаври Св. Атанасија, треба сагледати у светлу закључка да обе верзије хрисовуље којом је Душан потврдио Хрељине прилоге Хиландару фалсификати, састављени за потребе парница између Хиландара и његових суседа вођених током осме деценије XIV века (В. Петровић, ССА 13/2014: 23 д.).

²³ Rospond 1937: 96, који помишља да се ради о данашњем селу *Срѣци* код Битоља, што географски није убедљиво; Zaimov 1965: 67; Дуриданов 1996: 176, који полази од ЛИ *Срѣбчо*, поредећи ЛИ *Срѣнче* у Слеччанском поменику из XVIII в.

²⁴ Тако Vasmer 1941: 223 (само наводи савремени облик *Čьrvišta*), Šmilauer 1970: 51. Предложено је и извођење од ЛИ *Царѣо* (Иванов 1982: 214), али је оно с обзиром на старосрпску потврду искључено, као и Миклошичево које полази од дендронима *цр* (Miklosich 1927: 234), уп. најскорије Συμεωνίδης 2010 (2): 1378.

²⁵ У старијем препису са снимка се чита на *ѣѣѣѣ ѣѣѣѣ* 124₃₁, у млађем на *ѣѣѣѣ ѣѣѣѣ*, у издању оба пута погрешно на *ѣѣѣѣ ѣѣѣѣ* 124₃₁, на *ѣѣѣѣ ѣѣѣѣ* 126₃₅.

²⁶ О тим „јужнословенско-западнословенским изонимјама“ в. Лома 1993б: 114 дд.; Лома 2000: 144 дд.

тојност ове Порфиригенитове приче стоји под сумњом, али се мора допустити да ако она однекле и јесте књишка конструкција, донекле ипак чува у себи језгро историјског сећања, на шта указују топонимастичке везе посебног типа, које се могу тумачити као заостаји миграционе струје која је имала своје исходиште на западнословенском простору а излила се моравско-вардарским коридором, где су њене носиоце доцније преслијили и асимилovali говорници источњојужнословенског језичког типа, досељени у првом таласу славизације Балкана. Најупечатљивији је пример имена области *Бојмија* и реке *Бојмица* у Повардарју ниже Демир-Капије, која је тешко одвојити од чешких топонима исте основе (*Bojmići, Bojmani*) где је одражено предсловенско име Чешке *Bohemia*, од античког *Boiohaetum*; на Балкан је оно могло стићи само преносом са западнословенског тла. Обласно име *Бојмија* најраније је посведочено у Душановој повељи из 1349. којом се светогорском Пантелејмону дарује црква Св. Георгија § **Бѡимѣи** (ГСУД 24: 236); у повељи Дејановића из око 1380. којом је тај дар потврђен а чија су два преписа овде издата чита се § **Бѡими** (123₁₃; 125₁₃), што је контраховани облик истог локатива: у *Бојмију* > у *Бојмѣи*. У време између те две старосрпске потврде смешта се грчка у мемоарима Јована Кантакузина, која гласи ἐν Βοϊμῆι (sic). Посебну историјску тежину овај хороним могао би имати ако се име земље на северу одакле су се Срби по Порфиригениту доселили на тле Источног Римског царства уместо Βοϊκι чита Βοϊμῆι, како су многи предлагали. Ипак, та емендација није сигурна, утолико пре што се предати лик може повезати са именом западноукрајинског племена *Бойки* у Карпатима. У сваком случају, *Црвишиѣ* у Македонији и *Црвишиѣ* у западној Бугарској својим гласовним ликом указују на познији српски нанос, а не на неки остатак из доба досељења Словена на Балкан у VI–VII веку, будући да промена *чр-* > *цр-* на старосрпском тлу није посведочена пре почетка XIV века (уп. Лома 2013: 44), а уосталом и реконструкција старолужичког *Ciervisti* > *Zerbst* као **Ћървиѣ* стоји под знаком питања.²⁷ Што се тиче *Бојмије*, сазвучност тога хоронима са античким називом Чешке тешко да ће бити случајна, али се његов пренос у Повардарје

²⁷ Очекивао би се нем. рефлекс на *-itsch* као у случају *Grod(i)tsch* < **grodišče*, те је вероватније да немачком *Zerbst* у основи лежи **Ћървѣсти*, **въ Ћървѣстѣхъ* < *-*ьsci*, *-*ьscѣхъ*, тј. дисимилована множина ктетика на *-*ьskъ* (уп. стсл. *людьстѣи* < *людьстѣи*). Варијанта истог етника **Ћървјане* да се наслутити како иза словенског етнонима *Zeruiani* код Баварског географа (IX в.) тако и иза Порфиригенитовог *τσερβουλιανοί* као назива за људе који носе просту обућу *σέρβυλα*, чије име он изводи из *Σέρβλοι* ‘Срби’ а заправо се ради о грчком славизму од словенског **červъje*, с.-х. заст. *црѣвѣ* (уп. Skok 1: 273 д., SP 2: 170; ЭССЯ 4: 83 д.). Иза те паретимолошке комбинације може стајати реалан етноним који су Срби донели из старе постојбине (Лома 1993б: 125; Лома 1998: 159 д.; 2000: 93). Претпоставка о вези *Cervisci* са племенским именом *Cervetii* код Вибија Секвестра може бити поткрепљена чињеницом да је у питању позни аутор из IV–V века, када се у латинском *se-* већ изговарало као [tʃe] а *-ti-* као [tsi], а кратко *i* прелазило у *e*, тј. гласовна вредност Секвестровог записа могла би бити [tʃervitsi] као прилично тачна предаја прасловенског **Ћървѣ(s)ci*.

може ставити и на плићу хронолошку раван. Још је Христо Шалдев (1930: 56 д.) претпоставио у њему траг средњовековних рудара досељених из Чешке ради експлоатације тамошњих налазишта злата и бакра. Иван Дуриданов примећује на то да нема писаних извора о таквом досељавању али и да Чеси сами себе нису означавали именом *Bohemi* (Duridanov 1975: 270 д.). Треба рећи да ти рудари који су се од XIII века досељавали на Балкан и нису били, бар не претежно, Словени, него Немци, у старосрпским изворима Саси, али је део њих могао доћи са западнословенског и конкретно чешког тла. Први рудник који су отворили у средњовековној Србији, Брсково на Тари, по свој прилици су назвали по месту *Brzkov* у близини великог рударског ревира око Јихлаве (нем. *Iglau*) у пограничју Чешке и Моравске.²⁸ Немци су ти који користе античко име *Böhme, Böhmen* за Чехе и Чешку,²⁹ те су га могли пренети у Повардарје као ознаку свога географског порекла.

О старом рударству у Егејској Македонији обавештавају нас повеље које су Лаври Св. Атанасија издали српски цареви Душан и његов син Урош. Овде је објављена старосрпска верзија Урошеве повеље, где се међу даровима наводе **Вѣ Сидерокастроѣ млинь всевоѣмєньнѣ. ѡт[ъ] доходака трѣлиж'кога перперѣ тридесетѣ на всако годице** 76₂₁₋₂₂; у грчкој верзији одговара *ἐν τῷ Σιδηροκάστρῳ μύλων ὀλοκαίρινος: ἀπὸ τῆς ἐνοχῆς τοῦ Τριλίσίου ὑπέρπυρα τριάκοντα κατ' ἔτος* (Соловјев/Мошин 1936: 204). Веома пада у очи транскрипција *Сидерокасѣро* а не *Сидирокасѣро*, како је тај топоним, име града у Серској области, морао тада звучати у грчким устима. Етастички лик може се најпре објаснити писаревим познавањем латинског језика и правила транскрипције са грчког на латински. Грчки топоним, који значи „Железна тврђава“ (Турци су га превели као *Demirhisar*), среће се и другде, вероватно као метафоричан назив за неосвојиво утврђење, али овде би, чини се, могао стајати у вези са експлоатацијом гвожђа, јер се у повељи одмах за њим помиње недалеки Трилиси-Трлиж, за који из Душанове грчке повеље знамо да се тамошњи доходак односио на копање и прераду (ливење) гвоздене руде.³⁰ У питању је планински град у истом делу грчке Македоније, око 36 км си. од Сера, који се звао *Τερλῖς* до 1927, када му је име административно промењено у *Βαθύτοπος*; бугарски лик је *Търлиџ* или *Тарлиџ*. Фасмер је уздржано помишљао на словенску сложеницу **Трь-лѣшје* ‘три шуме’,³¹ Зајмов тумачио као **Търл-иш* од *търло* ‘трло’ (в. Иванов 1983: 16, 209), Симеонидис помишљао и на алб. *terlë*, истог, словенског порекла (*Συ-*

²⁸ О томе у нашем раду предатом за Споменицу Ђорђа Јанковића.

²⁹ Уп. Profous 1947: 110 дд. поводом чешког топонима *Bohnice*.

³⁰ *ἀπὸ τῶν σιδηροκαυσίων τοῦ Τριλίσίου καὶ Βρονδέως μαζί ἐξάκόσια σιδήρου ἀκολύτως* (Соловјев/Мошин 1936: 120) уп. и помен Рајка, кефалије Трилисија из 1345, *ib.* 24).

³¹ Vasmer 1941: 223, где има потврду *Τριλήσιν* из Соловјев/Мошин 14 (1345, *асс.*) и 204 а не зна за савремени облик: „Eine moderne Entsprechung fehlt. Die Grundform könnte slav. **Трьлѣшје* von *lěšъ* ‘Wald’ sein, doch kann ich diese Form in Ortsnamen nicht nachweisen“.

μεωνίδης 2010: 1342). Нико од њих не узима у обзир старосрпску потврду у придеву *ѡрлижски*, која указује на изворни лик **Трлиж*. И он је етимолошки нејасан, али није неумесно указати на његову сазвучност са романизмом посведоченим у чакавским говорима као *ѡрлѡш*, *ѡрлѡш*, *ѡарлиж* ‘платно за радна одела, радно одело’ који се преко млетачког *tarliso* своди на латински предлог *trilix*, *-īce* ‘платно састављено од трију нити’. Његове друге континуанте у романским језицима су, по REW 8903, ит. *traliccio*, енгад. *tral'isch*, фриул. *terlis*, фр. *treillis*, прованс. *treslitz*, катал. *terlis*, шпан. *terliz*. У немачком је одатле, укрштањем са ствнем. *drīlih* ‘трострук’ настало срвнем. *dril(i)ch*, нвнем. *Drillich* ‘јакко платно за радна одела’ (Kluge 143). Реч долази и као презиме, које је могло настати по занимању (произвођачи или продавци такве тканине), али и по одевању, јер су одела од ње носили пре свега радници, укључујући рударе.³²

Све у свему, изучавање топонимије овог дела Балкана суочава нас са динамиком језичке и етничке историје коју у оскудици писаних извора тек слутимо, и поставља више питања него што нуди одговора. Публикације попут *Старог српског архива* дају несумњив допринос и подстицај истраживањима и на том пољу.

Употребљене скраћенице

- Боянич-Лукач 1975:** Д. Боянич-Лукач, *Видин и Видинският санджак през 15–16 век*, София.
- Вујовић 1969:** Л. Вујовић, Мрковићи дијалекат (с кратким освртом на сусједне говоре), *Српски дијалектолошки зборник XVIII*, 73–399.
- Грковић 1986:** М. Грковић, *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског власнелинства у XIV веку*, Београд.
- ГСУД:** *Гласник Српског ученог друштва*, Београд.
- Дуриданов 1996:** И. Дуриданов, Значењето на топонимията за етническата принадлежност на македонските говори, у: И. Кочев (сѣст.) *Лингвистични студии за Македонија*, София, МНИ, 165–191.
- Живојиновић 2008:** М. Живојиновић, Струмички метох Хиландара, *Зборник радова Византолошког института* 45, 205–221.
- ЗК:** *Задужбине Косова. Споменици и знамења српског народа*, Призрен/Београд 1987.
- ЗСПП:** *Зборник средњовековних ћириличких јовела и писам Србије, Босне и Дубровника*, књига I 1186–1321, приредили В. Мошин, С. Тирковић и Д. Синдик, Београд 2011.
- Иванов 1982:** Ђ. Иванов, *Местните имена междо Долна Струма и Долна Места*, София.
- Лома 1993а:** А. Лома, Језичка прошлост југоисточне Србије у светлу топономастике, *Говори призренско-ѡимочке области и суседних дијалеката*, Зборник реферата са научног скупа (Нишка Бања, 17–20. 6. 1992), Београд / Ниш, 107–136.
- Лома 1993б:** А. Лома, Неки славистички аспекти српске етногенезе, *Зборник Маѡице српске за славистику* 43, 105–126.
- Лома 2013:** А. Лома, *Топонимија Бањске хрисовује*, Библиотека Ономатолошких прилога 2, САНУ, Београд.

³² Тако нпр. у Лабину (Matošević 2011: 237 н.).

- Лома 2015:** А. Лома, Језичка и етничка прошлост старе Србије у светлу топонимастике, *Први балкански рат 1912–1913 — историјски процеси и проблеми у светлости стогодишњег искуства* (Научни скупови САНУ CXLVII, Одељење историјских наука књ. 35), Београд, 259–273.
- Микулчић 1970:** И. Микулчић, Непознати антички град кај Мојно. Филозофски факултет, *Годишњи зборник*, кн. 22, Скопје, 325–347.
- Новаковић 1875:** Ст. Новаковић, Српски поменици XV–XVIII века, ГСУД ЛП 1–152.
- ОП:** *Ономастолошки прилози*, Београд.
- Пешикан 1984:** М. Пешикан, Зетско-хумско-рашка имена на почетку турскога доба (трећи део), *Ономастолошки прилози* V 1–135.
- Пуцић 2:** *Сјоменици српски*, преписао из дубровачке архиве кнез Медо Пуцић, књига друга, Београд 1862.
- РКС:** *Рјечник из књижевних стварања српских*, написао Ђ. Даничић, 1–3 Београд 1863–1864.
- Скок 1933:** П. Скок, Из топонимастике јужне Србије, *Гласник Скојског научног друштва* XII, 193–215.
- Соловјев/Мошин 1936:** А. В. Соловјев / В. А. Мошин, *Грчке јовеле српских владара*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Треће одељење, књ. 7, Београд.
- Станковска 1995:** Ј. Станковска, *Македонска ојконимија*, књига прва, Скопје.
- Станковска 2002:** Ј. Станковска, *Суфиксије -јъ, -ѣъ, -ъ во македонската ѿѿонимија*, Прилеп.
- Станковска 2003:** Ј. Станковска, *Имињата на населеније места во Кумановско*, Скопје.
- Стојановски 1982:** А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ*, том V, кн. III: *Ојширен ѿѿисен деѿѿер за Кустендилскиот санѿак од 1570 година*, Скопје.
- ССА:** *Ствари српски архив*, Београд итд. 2002–.
- Трифуноски 1998:** Ј. В. Трифуноски, *Биѿолско-ѿрилејска коѿлина. Анѿројѿгеографска ѿроучавања*, СЕЗ XCIX, Насела 45, Београд.
- Урошевић 1975:** А. Урошевић, *ѿѿоними Косова*, Српски етнографски зборник LXXXIX, Београд.
- Шалдев 1930:** Хр. Шалдев, Областаѿта Бѿимия въ юѿозападна Македония, *Македонски преглед* VI 1, Соѿия, 49–82.
- ЭССЯ:** *Этимологический словарь славянских языков*, Москва 1974–.

*

- Duridanov 1975:** I. Duridanov, *Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle*, Köln/Wien.
- IM:** *Imenik naseljenih mesta u SFRJ*, Beograd 1985.
- Kluge:** Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 20. Auflage bearbeitet von W. Mitzka, Berlin 1967.
- Loma 1998:** A. Loma, Mundartliche Gliederung des späten Urslavischen und frühe slavische Stammbildungen. Mit besonderer Rücksicht auf die sorbisch-serbischen Isolexen, *Prastowian-szczyzna i jej rozpad*, pod redakcją J. Ruska i W. Borysia, Warszawa, 143–160.
- Loma 2000:** A. Loma, Serbisches und kroatisches Sprachgut bei Konstantin Porphyrogennetos, *Зборник радова Визанѿолошког инѿтитута* XXXVIII, 1999–2000, 87–161.
- Matošević 2011:** A. Matošević, *Pod zemljom. Antropologija rudarenja na Labinštini u XX stoljeću*, Zagreb.
- Miklosich 1927:** Fr. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg.
- MS:** *Monumenta Serbica, spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*, edidit Fr. Miklosich, Vindobonae 1858.
- Profous 1947:** A. Profous, *Místní jména v Čechách*, díl I A–H, Praha.

- REW:** W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1911.
- Rospond 1937:** St. Rospond, *Południowo-słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem *-itj-*, Kraków.
- Skok:** P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–III*, Zagreb 1971–1973.
- SP:** *Słownik prasłowiański*, Kraków 1974–.
- Tamaro 2013:** S. Tamaro, O etimologiji romanizama iz semantičkoga polja odijevanja (na primjeru čakavskoga govora Boljuna), *Hrvatski dijalektološki zbornik* 18, 269–284.
- Vasmer 1941:** M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin.
- Šmilaier 1970:** Vl. Šmilauer, *Příručka slovanské toponomastiky — Handbuch der slawischen Toponomastik*, Praha.
- Zaimov 1965:** J. Zaimov, Die bulgarischen Ortsnamen auf *-išt-* aus *-itj-* und ihre Bedeutung für die Siedlungsgeschichte der Bulgaren in den Balkanländern, *Linguistique balkanique* IX 2, 5–80.
- *
- Συμεωνίδης 2010:** X. Συμεωνίδης, *Ετυμολογικό λέξικο των νεοελληνικών οικονομίων* 1–2, Λευκωσία/Θεσσαλονίκη.